

УДК 94. 477.

ЄРМІЛОВ В. С.

м. Миколаїв

НАУКОВІ ВІДРЯДЖЕННЯ І ПРОФЕСІЙНЕ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕДИКІВ ХЕРСОНСЬКОЇ І ТАВРІЙСЬКОЇ ГУБЕРНІЙ У КІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX ст.

Історія виникнення і становлення системи професійного удосконалення медичних працівників залишається мало відомою, що і стало предметом нашого дослідження. У статті висвітлені особливості наукових відряджень та участі у повторювальних курсах лікарів, які склались у земствах Херсонської і Таврійської губерній у кінці XIX – на початку XX ст. Показані також недостатньо результативні намагання організувати поновлювальні курси для фельдшерів і акушерок у цьому регіоні.

Ключові слова: наукове відрядження, професійне удосконалення, медична освіта, медичні працівники.

Постановка проблеми. У світі превалюючого розвитку науки для того, щоб постійно знаходитись на рівні цього розвитку потрібно весь час знайомитись з науково-практичними досягненнями у головних галузях діяльності людства. Це зрозуміли ще у середині XIX ст., коли провідним рушієм розвитку суспільства стали природознавчі науки і, перш за все, – медицина. Визначний вітчизняний історик медицини професор С. А. Верхратський писав: «Великі успіхи у розвитку фізики, хімії у другій половині XIX ст., становлення мікробіології, впровадження у хірургію асептики та ін. – все це зумовило докорінні зміни в різних галузях медицини...» [1, 5]. З того часу поновлення знань і професійне удосконалення медичних працівників стало невід'ємною частиною їхньої фахової діяльності, сучасна актуальність чого підтверджується створенням системи безперервного професійного розвитку медичних спеціалістів.

Але це питання не стало предметом цілеспрямованого дослідження істориків медицини. Тільки В. І. Бржеський у досить далекому 1966 р. опублікував невелику узагальнюючу роботу про удосконалення і спеціалізацію земських лікарів [2]. У наш час Н. М. Разумна торкається організації «повторних курсів» для фельдшерів у декількох земствах, а російський дослідник Н. В. Шестак тезисно описує загальну історію російської системи удосконалення лікарів [3]. Інші дослідники (В. М. Гирін, Б. П. Криштопа [4], Ю. А. Поляченко, В. Г. Передерій, О. П. Волосовець [5], О. Приходько [6]) історію удосконалення лікарів України починають з утворення у Києві Спілкою лікарів у 1918 р. Клінічного інституту для удосконалення

лікарів. Попередній період цієї справи залишається мало відомим.

Отже, **метою нашого дослідження** є визначення та висвітлення форм професійного удосконалення лікарів та інших медичних працівників Півдня України (Херсонської і Таврійської губерній) у кінці XIX – на початку XX ст. Для досягнення цієї мети визначені такі завдання: виявити як і коли почався процес удосконалення лікарів у південному регіоні України; як він співвідносився з такими ж процесами в інших регіонах країни; визначити і описати форми удосконалення лікарів та інших медичних працівників, що склалися у досліджуваній період; показати результати удосконалення медичних працівників та їх вплив на розвиток медичної допомоги населенню регіону.

Виклад основного матеріалу. Уперше в Російській імперії удосконалення лікарів почало практикуватися у середині XIX ст. у військовому відомстві та міністерстві внутрішніх справ, у деякому підпорядкуванні якого знаходилась медична допомога цивільному населенню. Серед земств, де вперше стали здійснюватися наукові відрядження лікарів до університетських клінік, були Олександрійське повітове земство Херсонської губернії та Дніпровське повітове земство Таврійської губернії.

Так, кошторисна комісія Олександрійських повітових зборів, розглянувши подання повітового з'їзду земських лікарів, у травні 1974 р. постановила: «Каждый земский врач, прослуживший два года земству, на третий год имеет право, с сохранением содержания, на четырехмесячный отпуск в один из университетских городов или за границу для приобретения

и усвоения им новых открытий по медицине, причем участок уехавшего врача поступает в ведение и на усмотрение остальных врачей. Очередь, по которой должен следовать этот отпуск врача, нужно предоставить решить самим врачам, а в случае не единогласного решения ими этого вопроса – решить его жребием. В видах пользы, как для земства, так и для врачей, от обновления их научных сведений, комиссия решила утвердить это полезное для земства поощрение науки» [7, с. 8].

З цього часу відрядження в університетські міста серед лікарів набувають популярності, але певної системи (щодо періодичності, тривалості, оплати) ще не було. Лікарі зверталися з різними проханнями, наприклад, ординатор Херсонських губернських богоугодних закладів лікар Фельдман у 1878 р. просив «ходатайства губернской управы пред губернским собранием о разрешении ему отпуска за границу с научной целью на шесть месяцев с 20 марта будущего 1879 года» [8, с. 24].

Поступово такі відрядження розповсюджуються в усіх повітах Херсонської і Таврійської губерній. У Херсонському повіті лікарі роками зверталися з цього питання до земської влади. Так, присутні на повітовому з'їзді лікарів у лютому 1888 р. «указали на крайню потребу в таких командировках, что земские врачи удалены от научных центров, прямо говоря заваленные работой, с болью в душе должны сознаться, что они все больше и больше отстают от того среднего уровня познаний, которого общество вправе требовать от современного врача, такое положение не только крайне угнетает нравственно врачей, но и невыгодно для земства, имеющего у себя врачей сравнительно отсталых». Тому повітові лікарі просили земську владу «для пользы земского дела и как личную награду для них разрешить им командировки на семестр (4 месяца) поочередно в университетские города с целью возобновления их медицинских познаний, с сохранением им содержания и с вспомоществованием от земства на путевые издержки сколько земство найдет возможным». На що управа відповіла відмовою «по причине отклонения такого ходатайства уездным земским собранием 1886 года» [9, с. 98–99, 107]. А з'їзд земських лікарів Ананьївського повіту 1893 р. констатував: «До настоящего времени в нашем уезде не было случая ко-

мандирования врача даже на научные съезды» [10, с. 76].

У Таврійській губернії питання поновлення знань лікарів теж складалось по різному. Так, у Бердянському повіті у першій половині 90-х років XIX ст. лікарям після 5 років служби (за умови, що в останні два роки цієї п'ятирічки відпустки були не більше, ніж на 10 днів у рік) замість наукового відрядження надавалась трьохмісячна відпустка (із збереженням заробітної плати), яку лікарі використовували «для занять при клиниках русских и заграничных, прослушания тех или других курсов для врачей и вообще для обновления своих знаний» [11, с. 123]. У Перекопському повіті наукові відрядження повітові збори дозволили у 1895 р., також на 3 місяці після 5 років служби. Лікарю зберігалось жалування і надавалась субсидія у 100 руб. Але лікар на час відпустки сам повинен був знайти собі заміну (управа асигнувала йому на це 200 руб.) і після відрядження він не мав «права оставлять службу в уезда ранее года по возвращении» [12, с. 55].

У 90-х роках в усіх повітах стала складатись певна система наукових відряджень лікарів. Із збільшенням у повітах кількості лікарів (з'явилися також запасні лікарі) у наукові відрядження стали посилати в один рік два (почергово), а то й декілька лікарів. XIII-й з'їзд лікарів і представників земських та міських управ Херсонської губернії 1895 р. з питань організації земсько-медичної допомоги у губернії постановив, серед іншого, «земский врачи должны пользоваться поочередно 4-месячными командировками в университетские клиники или в специальные больницы с целью пополнения научных сведений и для практических занятий по отдельным отраслям медицинских знаний. Особенно внимание должно быть обращено на занятия по тем специальностям, которые имеют наибольшее применение в земской практике» [13, IV].

Так, як результати відряджень представляли великий інтерес – вирішили, що лікарі після повернення будуть робити звіти перед колегами на медичних нарадах чи з'їздах. Народа лікарів Херсонського повіту 1895 р. вирішила: «отчеты эти необходимы, так как земство заинтересовано в тех результатах, которые получают от этих поездок» [14, с. 36]. А Олександрійські повітові збори 1901 р. поста-

новили, «чтобы врачи земские, при командировках за границу с научной целью, представляли бы обязательно рефераты о своих командировках, и не представившие таковых должны быть лишены права на подобные поездки» [15, с. 165].

Найбільш цікаві звіти стали публікувати у «Врачебной хронике Херсонской губернии». Одним з перших у «Хроніці» 1896 р. з'явився звіт земського лікаря Одеського повіту М. С. Інкендікера про удосконалення з хірургії, акушерства та гінекології у Петербурзькому Єленінському клінічному інституті, який і був створений переважно для удосконалення лікарів [16]. Необхідність спеціалізації земські лікарі усвідомили досить давно. На з'їзді земських лікарів Херсонського повіту 1888 р. присутні сходились на думці, що «во время командировок врачи могли бы, следя вообще за усовершенствованиями медицины, в то же время специализироваться по избранному каждым предмету» [9, с. 99]. А у звіті про стан медицини у повіті за 1889 р. О. В. Корчак-Чепурківський писав про необхідність удосконалення з хірургії: «требуется не только ознакомление с положением дела на основании литературных сообщений, а нужно видеть и практическую постановку хирургического дела в образцовых клиниках» [17, с. 85–86]. Земський лікар Тираспольського повіту П. М. Будрецький у своєму звіті писав: «прослушать в такой короткий срок все отделы медицинской науки нет физической возможности, пришлось выбирать более нужное для земского врача и бороться с желанием возобновить всю медицину, так как по роду своей функции земский врач должен быть не узким специалистом, а врачом универсалом. Сопоставив все соображения, я пришел к тому выводу, что всего нужнее для земского врача основательная подготовка по акушерству» [18, с. 102].

Земський лікар Херсонського повіту Г. П. Гукович на VI з'їзді російських лікарів в пам'ять М. І. Пирогова, що проходив 1896 р. у Києві, зробив доповідь, в якій проаналізував необхідність спеціалізації лікарів, перш за все, з хірургії, очних хвороб, гінекології та акушерства; показав недостатні можливості Петербурзького клінічного інституту і запропонував організувати курси для земських лікарів при медичному факультеті Московського університету. У примітці до доповіді Г. П. Гукови-

ча учасник з'їзду херсонський лікар Н. Ф. Кудрявцев писав, що ця доповідь була прийнята «чрезвычайно сочувственно, что выразилось в форме аплодисментов. По предложению проф. Эрисмана, приняты все 4 положения доклада, распорядительное собрание постановило поручить постоянному Правлению учредить повторительные курсы для земских врачей, не предрешая способа осуществления их, что и было утверждено на торжественном собрании Съезда» [19, с. 164].

Частина лікарів удосконалення здійснювала за кордоном – в Австрії, Німеччині, Франції, Швейцарії. Грунтовний звіт про курси у клініках медичного факультету Віденського університету представив земський лікар Одеського повіту О. Л. Смідович. Він детально описав медичну базу, її можливості та організацію курсів у клініках, навчання і побут студентів, матеріальну сторону життя у Відні взагалі та відносно курсантів [20]. Такі звіти лікарів сприяли раціональному вибору колегами місця курсів (вітчизняних чи закордонних).

XV з'їзд лікарів і представників земських та міських управ Херсонської губернії 1904 р. за пропозицією завідуючого Одеською бактеріологічною станцією П. М. Діатроптова «признал крайне желательным, в интересах прогресса общественной медицины, возможно широкий доступ для занятий в лаборатории и клиники медицинских факультетов врачей, состоящих на общественной службе, в виду чего съезд постановил просить [...] о допущении земских врачей во время их научных командировок к занятиям в лабораториях и клиниках медицинских факультетов вообще и о допущении земских врачей Херсонской губернии в лаборатории и клиники медицинского факультета Новороссийского университета в частности» [21, с. 26]. Губернська земська управа підтримала цю постанову з'їзду. На запит губернатора Міністерство народної освіти у вересні 1905 р. відповіло, що воно «не встречает препятствий к учреждению повторительных курсов при Новороссийском университете для врачей, но не исключительно земских, а на основаниях правил, выработанных уже для Московского университета» [22, с. 151].

Поступово в усіх повітах Херсонської і Таврійської губерній склалась система направлення земствами декількох лікарів на повторювальні 3–4-х місячні курси через 2

(Ялтинський повіт) – 5 (більшість повітів) років служби, із збереженням жалування та певною субсидією.

XII Херсонський губернський з'їзд земських лікарів і членів повітових управ 1891 р. рекомендував наукові відрядження в університетські міста також для санітарних лікарів. Тому «санитарные врачи ходатайствовали перед губернской управой об осуществлении этой командировки, хотя собрание не рассмотрело этого вопроса» [23, с. 220]. І тільки постановою губернських зборів 1903 р. були введені (за прикладом повітових лікарів) наукові відрядження лікарів, підпорядкованих губернському земству, у тому числі і санітарних. З різних причин такі відрядження декілька років не здійснювались, і тільки на 1910 р. губернські земські збори вперше виділили на відрядження двом лікарям губернських соматичної лікарні та психіатричної лікувальниці 400 руб. субсидії та на 1911 р. ще по 200 руб. для двох додаткових наукових відряджень підпорядкованих губернському земству лікарів (в тому числі санітарних, яких на той час було 11) [24, с. 437–438]. У Таврійській губернії, де інститут санітарних лікарів був введений значно пізніше, губернські збори 1912 р. «согласились с заключением управы о необходимости, при наличности 8 санитарных врачей в губернии, двух трехмесячных командировок ежегодно и на осуществление их решено вносить с 1913 г. ежегодно в смету 800 руб. Заведующий санитарным отделением командировку в научные командировки особливо не в зависимости от командировок уездных санитарных врачей» [25, с. 194].

Ще 1882 р. старший лікар губернської лікарні М. М. Поппер запропонував губернському з'їзду земських лікарів організувати при лікарні фельдшерські повторювальні курси. З'їзд погодився з цією пропозицією, але потім земські лікарі тривалий час виступали проти, вважаючи, що фельдшеру для вдосконалення достатньо працювати під керівництвом лікаря. Наприклад, Одеський повітовий з'їзд земських лікарів, обговорюючи це питання одразу після губернського з'їзду, прийшов до висновку, що «всякий добросовестный фельдшер, находясь постоянно при враче, может приобрести гораздо более практических сведений, чем за 6–8 недельный срок пребыва-

ния при какой-либо больнице» [26, с. 29]. У 90-х роках XIX ст. питання організації фельдшерських курсів виникло і в Таврійській губернії, але доля його була така ж, як і в Херсонській губернії.

Та життя вимагало поновлення знань, лікарі, перевантажені повсякденною роботою, не могли займатися удосконаленням фельдшерів. Херсонські повітові збори 1903 р. постановили: «признать желательным устройство повторительных курсов для земских фельдшеров при фельдшерской школе губернского земства» [27, с. 266]. Таку ж думку висловив і XV губернський з'їзд лікарів і представників земських та міських управ 1904 р. Одеська повітова земська управа 16–20 травня 1905 р. організувала в Одесі курси з питань холери, у яких приймали участь 20 фельдшерів і фельдшерниць-акушерок з Тираспольського повіту, 25 з Одеського повіту і 22 з міста Одеси [28]. Губернські збори 1906 р. прийняли пропозицію управи про відкриття фельдшерських курсів у 1908 р. і запропонували повітовим зборам виділити асигнування для відряджень фельдшерів. Єлисаветградські, Одеські та Херсонські повітові збори внесли певні асигнування у свої кошториси, а Тираспольські, Олександрійські та Ананьївські збори, побоюючись розвитку фельдшеризму, з яким весь час боролись лікарі, визнали курси непотрібними і витрат на них не дозволили. Тому губернська управа вирішила фельдшерські повторювальні курси не відкривати [29, с. 498].

У Таврійській губернії Дніпровська повітова лікарська рада 1904 р. утворила комісію, яка розробила детальну програму фельдшерських курсів при губернській лікарні та подала її на розгляд губернській управі. Решта повітових лікарських рад підтримали цю пропозицію, але розійшлися у думці стосовно місця проведення курсів. Губернська ж управа, залишаючись на минулих позиціях, «относится отрицательно к устройству курсов при губернской больнице, высказалась в том смысле, что фельдшера могут получить достаточный опыт в участковых земских больницах, находящихся в заведывании научно-образованных и опытных врачей. В виду этого необходимо давать научные командировки не фельдшерам, а врачам, которые свои знания передадут затем в совместной работе

своим помощникам фельдшерам». Губернська лікарська рада також висловила протидію влаштування курсів при губернській лікарні, але визнала «необходимым предоставить фельдшерам право и возможность пополнять свои знания путем научных командировок в другие города» [30, с. 343]. А поки Симферопольські повітові земські збори вирішили «командировать ежегодно на повторительные курсы в Екатеринославскую фельдшерскую школу одного фельдшера и одну фельдшерницу на 2-3 месяца на основаниях, выработанных врачебным советом» [31, с. 129].

На XI з'їзді лікарів і представників земств Таврійської губернії 1913 р. говорилося, що «В последнее время в целом ряде уездов установлены научные командировки и для фельдшеров и фельдшерниц-акушеров с сохранением, конечно, жалования и с пособием на поездку» [32, с. 52]. Не маючи курсів у своїх губерніях, фельдшери та акушерки вимушені були їздити в інші міста. Наприклад, фельдшер Ялтинського повіту М. Дорошенко у своєму звіті про повторювальні курси у 1915 р. повідомляв, що на курсах при фельдшерсько-акушерській школі доктора Я. Б. Левінсона у Москві серед 43-х слухачів були з Таврійської губернії 1 фельдшер і з Херсонської губернії 2 фельдшери та 1 фельдшерниця [33, с. 45].

Удосконалювали свої знання й аптечні працівники. Так, нарада лікарів при Олександрійській повітській управі 1902 р. в інструкцію земсько-медичного персоналу повіту додатково внесла такий пункт: «Управляющие земскими аптеками для освежения своих познаний имеют право через каждые 4 года на 3-х месячный отпуск для поездки с научной целью в университетские города» [34, с. 106].

Висновки. Підсумовуючи розглянутий матеріал, можемо зробити висновки, що наукові відрядження лікарів у деяких земствах Херсонської і Таврійської губерній виникли у числі перших серед земських губерній. Поступово ці відрядження та участь у поновлювальних вітчизняних або закордонних курсах при університетських клініках склалися у сталу і раціональну (спеціалізація) систему в усіх повітах губерній у кінці XIX – на початку XX ст. Ідея створення фельдшерських курсів у південних губерніях тривалий час обговорювалась, але через побоювання розвитку фельдшеризму так і не набула конкретних форм.

Тому фахово удосконалюватись фельдшери та акушерки вимушені були, все ж таки, за сприяння земських органів влади, у різних містах інших губерній. З того часу професійне удосконалення медичних працівників стало невід'ємною частиною їхньої постійної медичної освіти.

Список використаних джерел

1. Верхратський С. А. Історія медицини : навчальний посібник / С. А. Верхратський, П. Ю. Заблудовський. — К. : Вища школа, 1991. — 431 с.
2. Бржеский В. И. Усовершенствование и специализация земских врачей / В. И. Бржеский // Советская медицина. — 1966. — № 1. — С. 138—140.
3. Разумна Н. М. Участь земств у розвитку медичної освіти в Україні (друга пол. XIX – поч. XX ст.) / Н. М. Разумна // Історіографія, джерелознавство (збірка наукових праць): Збірник праць. — 2009. — С. 97—104; Шестак Н. В. К истории развития российской системы усовершенствования врачей / Н. В. Шестак // Становление государственной медицины в России (XVIII—XX вв.): Материалы международной конференции. 14 декабря 2012 г. — Москва, 2012. — С. 350—352.
4. Гирін В. М. Від Клінічного інституту для удосконалення лікарів до Київської медичної академії післядипломної освіти / В. М. Гирін, Б. П. Криштопа // Український медичний часопис. — 1998. — № 5. — С. 17—19.
5. Поляченко Ю. А. Медична освіта у світі та в Україні / Ю. А. Поляченко, В. Г. Передерій, О. П. Волосовець. — К., 2005. — 221 с.
6. Приходько О. НМАПО — освіта через усе життя / О. Приходько // Український медичний часопис. — 2008. — № 6. — С. 4—9.
7. Доклады сметной комиссии Александрійского земского собрания // Сборник Херсонского земства. — 1874. — № 8. — С. 1—11.
8. Список ходатайствам лиц, служащих в Херсонских земских Богоугодных Заведениях // Сборник Херсонского земства. — 1879. — Январь, февраль, март. — С. 22—24.
9. Часовников Н. А. Медико-статистический и санитарный отчет по Херсонскому уезду за 1887 год / Н. А. Часовников. — Херсон, 1888. — 109 с.
10. Протокол съезда земских врачей Ананьевского уезда // Врачебная хроника Херсонской губернии. — 1894. — № 1. — С. 72—76.
11. Педьков И. Л. Бердянский уезд / И. Л. Педьков // Труды X Губернского съезда земских врачей Таврической губернии. Том II. Делегатские доклады, инструкции и обязательные постановления. — Симферополь, 1895. — С. 89—186.
12. Мальшев В. 1864—1913. Юбилейный сборник. Земская медицина в Перекопском уезде / В. Мальшев. — Симферополь, 1914. — 318 с.
13. Постановления XIII съезда врачей и представителей земских и городских управ Херсонской губернии // XIII съезд врачей и представителей земских и городских управ Херсонской губернии (10—18 октября 1895 года). Доклады, отчеты о заседаниях и пр. Выпуск II. — Херсон, 1897. — 591 с., XV с.
14. Совецание врачей Херсонского уезда 1895 года // Врачебная хроника Херсонской губернии. — 1895. — № 8. — С. 32—44.
15. Свод постановлений земских собраний Херсонской губернии сессии 1901 года по медицинским вопросам // Врачебная хроника Херсонской губернии. — 1902. — № 3. — С. 160—170.

16. Инкендикер М. С. К вопросу о поездках земских врачей для пополнения знаний / М. С. Инкендикер // Врачебная хроника Херсонской губернии. — 1896. — № 14. — С. 163—169.
17. Корчак-Чепурковский А. В. Отчет о состоянии врачебной помощи и народного здоровья в Херсонском уезде за 1889 год / А. В. Корчак-Чепурковский. — Херсон, 1900. — 153 с.
18. Будрецкий П. М. Отчет о научной командировке / П. М. Будрецкий // Врачебная хроника Херсонской губернии. — 1899. — № 1. — С. 102—106.
19. Гукович Г. П. Организация земских врачебных курсов при Московском Университете / Г. П. Гукович // Врачебная хроника Херсонской губернии. — 1896. — № 9. — С. 164—172.
20. Смидович А. Л. Отчет о поездке в Вену для пополнения знаний (в весеннем семестре 1902 года) / А. Л. Смидович // Врачебная хроника Херсонской губернии. — 1903. — № 11. — С. 87—105.
21. Постановления XV съезда врачей и представителей земских и городских управ Херсонской губернии // XV съезд врачей и представителей земских и городских управ Херсонской губернии (28 сентября – 8 октября 1904 г.). Выпуск II. Доклады, постановления съезда и протоколы заседаний. — Херсон, 1905. — 257 с., 26 с., 78 с.
22. Отчет Херсонской Губернской Земской Управы по исполнению постановлений губернского земского собрания XL очередной сессии 18–27 ноября 1904 года // Сборник Херсонского земства. — 1906. — № 1. — С. 123—166.
23. Протокол совещания санитарных врачей 12–16 ноября 1891 года // Сборник Херсонского земства. — 1891. — № 11. — С. 213—221.
24. Об установлении командировок для санитарных врачей с целью возобновления знаний // Херсонское губернское земское собрание XLV очередной сессии 1910 года. — Херсон, 1911. — С. 437—438.
25. Постановления уездных и губернских земских собраний 47-й очередной сессии по медико-санитарной части // Врачебно-санитарная хроника Таврической губернии. — 1913. — № 3. — С. 165—203.
26. Мнения уездных съездов врачей по вопросу о краткосрочных дополнительных фельдшерских курсах // Сборник Херсонского земства. — 1882. — № 3. — С. 28—30.
27. Постановления Херсонского уездного очередного собрания 1903 года по вопросам земской медицины // Врачебная хроника Херсонской губернии. — 1903. — № 15. — С. 265—267.
28. Отчет о курсах по холере для фельдшеров и фельдшерниц-акушеров, организованных в г. Одессе с 16 по 20 мая 1905 г. // Врачебная хроника Херсонской губернии. — 1905. — № 19—20. — С. 146—152.
29. О повторительных курсах для земских фельдшеров // Доклады Херсонской Губернской земской управы Губернскому земскому собранию очередной сессии 1907 года. — Херсон, 1907. — С. 498.
30. Губернский врачебный совет // Вестник Таврического земства. — 1907. — № 31. — С. 342—345.
31. Симферопольское очередное земское собрание // Вестник Таврического земства. — 1904. — № 22—23. — С. 125—131.
32. Дзевановский А. А. Обзор состояния земской медицины и деятельность земско-медицинской организации Таврической губернии с 1895–1911 г. / А. А. Дзевановский // Труды XI Губернского съезда врачей и представителей земств Таврической губернии. Пред. Делегатские доклады). — Симферополь, 1913. — 147 с., 45 с., 287 с., 143 с.
33. Дорошенко М. Отчет о поездке на повторительные фельдшерско-акушерские курсы в Москву фельдшера Керменчикского фельдшерского пункта / М. Дорошенко // Врачебно-санитарная хроника Таврической губернии. — 1915. — № 1—2. — С. 39—46.
34. Совещание врачей Александрийской уездной земской управы 20 декабря 1902 г. // Врачебная хроника Херсонской губернии. — 1903. — № 11. — С. 105—106.

ЕРМИЛОВ В. С.

г. Николаев

НАУЧНЫЕ КОМАНДИРОВКИ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕДИКОВ ХЕРСОНСКОЙ И ТАВРИЧЕСКОЙ ГУБЕРНИЙ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX в.

История возникновения и становления системы профессионального усовершенствования медицинских работников остается мало известной, что и стала предметом нашего исследования. В статье освещены особенности научных командировок и участия в повторительных курсах врачей, которые сложились в земствах Херсонской и Таврической губерний в конце XIX – начале XX в. Показаны также недостаточно результативные попытки организовать повторительные курсы для фельдшеров и акушеров в этом регионе.

Ключевые слова: научная командировка, профессиональное усовершенствование, медицинское образование, медицинские работники.

YERMILOV V.

Mykolaiv

ACADEMIC TRIPS AND ADVANCED EDUCATION OF MEDICAL WORKERS OF KHERSON AND TAURIDA PROVINCES AT THE END OF THE XIX BEGINNING OF THE XX CENTURY

The development history of advanced education system of medical workers remains little known hitherto and thus became our research subject. The aim of the research is to define and to cover the forms of advanced education of physicians and other medical workers in the South of Ukraine (Kherson and Taurida Provinces) at the end of the XX beginning of the XX century.

Key words: academic trip, advanced education, medical education, medical workers.

Стаття надійшла до редколегії 05.02.2014